

слишком велик долг благодарности, обязывающий нас русскому искусству, слишком общее пробуждение к великой современной культуре, чтобы мы могли позабыть об участи русского народа в создании духовной сокровищницы современности”<sup>23</sup>.

Аналізуючи документальні матеріали, можна констатувати той факт, що апетити Австро-Угорщини не збігалися з можливостями її армії, тому дії австрійської армії мали на меті лише психологічний та політичний тиск як на пересічне населення, так і на правлячі кола Російської імперії.

Підсумовуючи сказане, слід ще раз наголосити, що західноукраїнські землі, зокрема Поділля, були найбільш ласим шматком у політичних амбіціях протиборствующих сторін, оскільки з давніх-давен тут проходили торговельні шляхи, які стимулювали розвиток промисловості, й загалом – усіх сфер діяльності.

З часу поділу Польщі Правобережжя виявилось прикордонною територією між Австро-Угорською та Російською імперіями. Кожна з них мала свої плани щодо використання багатих територій. Ситуація, яка склалася, негативно відбилася на економіці краю. Територія по р. Збруч стала зоною протистояння.

Таким чином:

1. Поділля було однією з найбільш заселених губерній Росії з переважаючим аграрним сектором.

2. Подільська губернія зазнала сильної окупаційної політики з боку Австро-Угорщини.

3. Митна справа в часи боротьби занепала, поширеними стали випадки зловживань службовим становищем, що, в свою чергу, негативно позначилося на становищі населення краю.

## **ЗАРОДЖЕННЯ МИТНОЇ СПРАВИ В УНР (1917 – 1918 рр.): ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУЖБИ, ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРАВОВІ ЗАСАДИ П.П. Гай-Нижник**

**(Інститут політичних та етнонаціональних досліджень  
Національної академії наук України, м. Київ)**

За часів існування Центральної Ради в 1917 р. митні установи на території України підпорядковувалися в основному петроградському Міністерству фінансів. Так, після Лютневої революції в Росії Департамент митних зборів підпорядковувався російському Міністерству фінансів і, відповідно, Тимчасовому урядові. Спробу підпорядкувати митниці урядові Центральної Ради було зроблено невдовзі після початку українсько-більшовицької війни у 1917 р. 22 грудня 1917 р. українське фінансове відомство через свій Обіжник (№ 18) запропонувало всім розташованим на території УНР митним установам “перервати всі зносини з Петроградом і всі донесення, відомости та справоздання, котрі раніш відсилалися до Петрограду, від-

---

<sup>23</sup> Голос молодых // Подолия. – 1913. – 6 сентября. – № 105. – С. 3.

силати до Генерального Секретаріату у Києві”<sup>1</sup>. Проте через невдалий перебіг воєнних дій здійснити цей намір урядові УНР не вдалося. Внаслідок революційних подій митні установи в українських губерніях були повністю дезорганізованими і почали переходити до відання Департаменту митних зборів Народного міністерства фінансів УНР лише з приходом на терени України після Берестейського договору австро-німецьких військ та відновлення влади Центральної Ради у березні – квітні 1918 р.

Департамент митних зборів, що розташовувався в Києві на вул. Хрещатик, 8а, остаточно сформовано лише наприкінці квітня 1918 р.<sup>2</sup> У департаменті за штатом мало працювати 60 осіб, а саме: директор (IV класа посади, II пенсійний розряд, зарплатня – 10 тис. 800 крб.), віце-директор (V класа посади, I ступінь III пенсійного розряду, зарплатня – 9 тис. крб.), 4 начальники відділів (VI класа посади, II ступінь III пенсійного розряду, зарплатня – 7 тис. 200 крб. кожному), 2 ревізори (VI класа посади, II ступінь III пенсійного розряду, зарплатня – 7 тис. 200 крб. кожному), 8 діловодів, секретар та архітектор (усі VII класи посади, IV пенсійного розряду, зарплатня – 5 тис. 400 крб. кожному), 13 помічників діловодів, архівар та 2 перекладачі (усі VIII класи посади, V пенсійного розряду, зарплатня – 4 тис. 500 крб. кожному), а також канцелярських урядовців: 8 – першого рангу (усі IX класи посади, VII пенсійного розряду, зарплатня – 3 тис. 600 крб. кожному), 10 – другого рангу (усі X класи посади, VIII пенсійного розряду, зарплатня – 3 тис. крб. кожному), 8 – третього рангу (усі XII класи посади, IX пенсійного розряду, зарплатня – 2 тис. 400 крб. кожному). Загалом утримання штату департаменту мало обійтися державній скарбниці у 283 тис. крб. на місяць, з них: 267 тис. крб. становила заробітна платня урядовців, 10 тис. крб. – канцелярські й господарські видатки та 6 тис. крб. – платня охоронцям і кур’ерам<sup>3</sup>. Однак департамент був укомплектований менш ніж на 30 %, позаяк, відповідно до “списку співробітників Департаменту митних зборів Міністерства фінансів” фактично в ньому працювало лише 28 осіб<sup>4</sup>. Зазначимо, що таке становище було чи не у всіх урядових підрозділах Української Народної Республіки, і приклад митного департаменту є не лише показовим щодо кадрових проблем уряду Центральної Ради, але й не найгіршим у цьому плані.

Департамент митних зборів (директор П. Андреїв, віце-директор І. Гайдовський-Потапович) складався з чотирьох відділів: тарифного (директор Я. Токарський), розпорядково-законодавчого (директор Т. Троцький), рахункового (директор М. Годлевський) та будівничого (директор Д. Дяченко)<sup>5</sup>. Планувалося також у найближчому часі сформування судового, статистичного та інших відділів<sup>6</sup>, але урядові Центральної Ради не судилося втілити ці плани в життя.

<sup>1</sup> Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 13.

<sup>2</sup> Там само. – Арк. 3 – 4.

<sup>3</sup> Там само. – Арк. 8.

<sup>4</sup> Там само. – Арк. 6.

<sup>5</sup> Там само. – Арк. 5.

<sup>6</sup> Там само. – Арк. 4.

Канцелярія директора департаменту і розпорядно-законодавчий відділ мали завданням вести “розгляд проектів що до зформування митних установ і їх особистого складу; накази й листування, належні до особистого складу урядовців і доглядачів, як Департаменту, так і всіх митних установ; прийом проханій про посади; заміщення ваканцій; командировання; вступ в дійство митних установ; переміщення митних установ в зв’язку з постановою нових мет; оповіщення митних установ про всі закони й розпорядження загального характеру; видання щорічних збірників загальних розпоряджень Міністра Фінансів і Департаменту митним установам, а також ріжних наказів та інструкцій митним установам, маючих на меті загальний порядок діловодства й доставу потрібних Департаментові відомостей; листування, дотикаючи розв’язання ріжних питань, не належних до інших відділів”<sup>7</sup>.

Рахунковий відділ здійснював “укладання щорічних обрахунків на видатки Департаменту й всіх митних установ; постачання кредитів митним установам; вияснення решт і браків кредитів; питання в зв’язку з кредитами; укладання рахунковости”<sup>8</sup>.

Тарифний відділ розглядав питання про ввезення та вивезення краму, застосування митного тарифу до краму, скарги щодо виконання митного тарифу митницями, а також мав видавати збірники розпоряджень про застосування митного тарифу<sup>9</sup>.

Господарчо-будівельний відділ мав серед своїх обов’язків: будівництво приміщень для митних установ, їхній ремонт, а також “розгляд обрахунків; приготування й розіслання до митних установ річей господарського характеру, як то: печаток, штампіля, мір, приборів, вагонних замків і д.р., також книг, блянків, убрання доглядачів, канцелярського приладдя і т.д.”<sup>10</sup>.

Залізничний департамент опікувався фінансовими активами на залізницях, а також його представники брали участь у керуванні їхньою роботою, зокрема, члени Рад місцевих управлінь державних залізниць<sup>11</sup> – через членів Міністерства фінансів в Радах місцевих управлінь державних залізниць.

Основними торговельно-економічними партнерами УНР у 1918 р. через воєнно-політичні обставини були країни Почвірного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина). Економічні відносини України з провідними державами цієї коаліції відбувалися на базі загального “Господарського договору” між УНР, Німеччиною й Австро-Угорщиною від 23 квітня 1918 р. Берестейською угодою урядові УНР було нав’язано застосування певних пільг та привілеїв до товарів і підданих Центральних держав. Так, що стосується митної справи, то мито з привозних товарів у відносинах із зазначеними країнами мало справлятися відповідно до загального тарифу з європейської торгівлі (видання 1906 р. з продовженнями від 1912, 1913 і 1914 рр. VI тому Зведення законів Російської імперії) з

---

<sup>7</sup> Там само. – Арк. 3 – 3 зв.

<sup>8</sup> Там само. – Арк. 3 зв.

<sup>9</sup> Там само.

<sup>10</sup> Там само. – Арк. 3 зв. – 4.

<sup>11</sup> Там само. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 229. – Арк. 2.

конвенційними при цьому ставками, закріпленими відповідними угодами. Мито з вивізних товарів стягалося на підставі розпису товарам відпускних загального і конвенційного митних тарифів (Зведення законів Російської імперії, VI том, видання 1906 р. з продовженням від 1912 та 1914 рр.). Грошові стягнення, штрафи і пені у різних випадках накладалися відповідно до ст. 384, 401, 433, 440, 505, 957 – 971, 973 – 981, 983, 984, 990, 992, 997, 1000 – 1011, 1012, 1013, 1020, 1021, 1024 і 1040 – 1044 Статуту митного (VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.), ст. 1027 і 1029 Статуту митного (за продовженням від 1912 р.), тому XI, частини II Статуту торговельного (видання 1903 р.), ст. 98, 356, 1216 і 1246 “Уложення про покарання” (том XV, видання 1885 р.), ст. 36 – 42 і 44 “Правил про митні обрядності з відпуску товарів за кордон” (додаток до ст. 650<sup>1</sup> Статуту митного, за продовженням від 1914 р.)<sup>12</sup>.

Відрахування на користь скарбу держави (частина суми, одержаної від продажу конфіскованих товарів і коней, а також від пені, стягненої з нелегальних виробників) виконувалися згідно зі ст. 201, 260, 963 – 976, 977, 984, 989, 994, 998, 1011<sup>1</sup>, 1020, 1022, 1043, 1044, 1164, 1167, 1169, 1172 і 1229 Статуту митного (том VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.), ст. 1022<sup>1</sup> – Статуту митного (за продовженням 1912 р.) і ст. 36, 39 та 44 “Правил про митні обрядності з відпуску товарів за кордон” (додаток до ст. 650<sup>1</sup> Статуту митного, за продовженням I від 1914 р.). Оплати гербові, судові, канцелярські та за записи в документах стягувалися на підставі ст. 182 Статуту митного (том VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.) та ст. 65 додатка до ст. 3 (прим) Статуту митного (за продовженням від 1913 р.). Збір за збереження (складку) товарів у митних будинках брався відповідно до ст. 524 і 770 Статуту митного (том VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.) та ст. 22 “Правил про митні обрядності з відпуску товарів за кордон” (додаток до ст. 650<sup>1</sup> Статуту митного, за продовженням від 1914 р.), а відрахування з квартирних ставок митних урядовців, що мали помешкання в натурі, відбувалися за ст. 68<sup>2</sup> Статуту митного (том VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.)<sup>13</sup>.

Державна скарбниця отримувала також гроші через повернення видатків, утворених за рахунок приватних місць та осіб. До прибутків такого роду належали: “а) збір з купців, заводчиків, фабрикантів і шкіперів за командировання митних доглядачів; б) суми, які вступають по розрахунку з торгуючими за їх товари, продані митницями, а також втрачені з митних помешкань; в) збір за таврування товарів і товарних місць; г) збори з купців на повернення потрат Держави по догляду за товарами, які переходять на схоронення в приватних помешканнях; д) збори з частоторговців за бандеролі для наклейки на дрібні пакунки з чаєм і е) суми, які вступають на покриття видатків по провадженню митного догляду мануфактурних виробів, котрі вивозяться за кордон на умовах повернення мита за матеріяли і машини”<sup>14</sup>. Збір за відрядження доглядачів митних установ стягувався на

<sup>12</sup> Там само. – Ф. 1434. – Оп. 2. – Спр. 35. – Арк. 1 зв. – 2.

<sup>13</sup> Там само. – Арк. 2 зв. – 4.

<sup>14</sup> Там само. – Арк. 3 зв. – 4.

підставі ст. 71 і 72 Статуту митного (том VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.) та ст. 34 і 35 “Правил про митні обрядності з відпуску товарів за кордон” (додаток до ст. 650<sup>1</sup> Статуту митного, за продовженням від 1914 р.). На підставі ст. 201, 260, 561 і 602 Статуту митного (том VI Зведення законів Російської імперії від 1910 р.) в митних установах продавалися на аукціонах товари врятовані, пошкоджені або ті, що швидко псувалися і гинули, а також товари, за які мито не було сплачено у зазначений термін чи які були заставлені за мито. Збір за таврування товарів і товарних місць зараховувався на прибуток скарбу на підставі ст. 539 Статуту митного Російської імперії. Збір з купців на повернення витрат з догляду за товарами в приватних помешканнях брався відповідно до ст. 525 Статуту митного і ст. 34 і 35 “Правил про митні обрядності з відпуску товарів за кордон” (додаток до ст. 650<sup>1</sup> Статуту митного, за продовженням від 1914 р.). На підставі примітки 3 до пункту 6 ст. 100 Зведення законів Російської імперії (том I, частина 2, видання 1892 р.) і ст. 50 та 59 додатка до ст. 3 (прим.) Статуту митного (за продовженням від 1912 р.) держава отримувала так звані випадкові прибутки – від продажу непотрібного і пошкодженого майна<sup>15</sup>.

Однак договір з Центральними державами, як повідомляло Департамент митних зборів Народне міністерство закордонних справ УНР листом за № 1409 від 17 квітня 1918 р., мав набрати чинності лише з дня обміну ратифікаційними грамотами, що мав відбутися у Відні<sup>16</sup>. Наголошуючи на цьому, Рада при Департаменті митних зборів для розгляду питань щодо організації митних справ на Україні визнала застосування його митних домовленостей українськими службовцями до моменту ратифікації небажаним, неправильним і незаконним. В Обіжникові “Про закони й розпорядження, якими повинні керуватись митні установи при виконанні своїх обов’язків” (№ 235 від 26 квітня 1918 р.), що направив їм виконуючий обов’язки директора Департаменту митних зборів П. Андреїв, з цього приводу наголошувалося: “Митні установи повинні в точності керуватись при виконанні своїх обов’язків митним уставом вид[ання] 1910 р. і продов[женого] 1912 р., загальним митним тарифом вид[ання] 1903 р., а також всіма виданими до 27 жовтня 1917 р. у розвиток і відміну зазначених законами й розпорядженнями, уставами й тарифу, а також з окрема всіма виданими по обставинах воєнного часу законами й розпорядженнями”<sup>17</sup>.

З часу проголошення IV Універсалом самостійності України у 1918 р. перед її урядами постала нагальна проблема організації кордонної охорони і обладнання митних пунктів по державній межі з Австро-Угорщиною, Білоруссю, Румунією і Росією. Згідно зі ст. 2 Брестського (Берестейського) договору кордони України встановлювалися такими, які існували між Австро-Угорською монархією і Росією перед вибухом світової війни, а далі на північ від Тарнограда (нині Польща) загалом по лінії Білгорай – Щебрешин (нині Польща) – Красностав – Пугачів – Радин – Межиричче – Сарнаки – Мельник – Високо-Литовськ (нині Білорусь) – Каменець-Литовськ

<sup>15</sup> Там само. – Арк. 3 зв. – 5.

<sup>16</sup> Державний вістник. – 1918. – 29 липня.

<sup>17</sup> Там само.

(нині Білорусь) – Пружани (нині Білорусь) – Вигоновське Озеро (нині Росія)<sup>18</sup>. Особливої гостроти набуло питання створення і налагодження роботи митних закладів на кордонах з Австро-Угорською імперією і дезорганізованою революцією Росією. Через військові дії на терені України за Центральної Ради уряд довгий час був неспроможний приступити до виконання цього нагального завдання державної ваги. Лише навесні 1918 р. розпочалися заходи у цьому напрямкові. Економіко-фінансову відповідальність за безпеку кордону мали нести митні установи, за воєнну безпеку – підрозділи Окремого корпусу кордонної охорони. На утримання Окремого корпусу кордонної охорони 6 квітня 1918 р. уряд виділив Департаменту митних зборів “авансом в кредит” 500 тис. крб. з умовою, що “аванс повинен бути повернутий з сум, котри відпущени будуть Центральною Радою по закону, який буде внесений Міністром Фінансів”<sup>19</sup>.

Тим часом 26 березня 1918 р. згідно з постановою Ради народних міністрів УНР за № 439 під опікуванням Міністерства торгу і промисловості Республіки “були утворені на головних кордонних пунктах Комісаріяти-Агентури, завданням котрих було як контролювання експортуємих і імпортуємих грузів і товарів, згідно з існуючими законами Українського Уряду, господарськими умовами з Центральними Державами і окремими розпорядженнями Міністерства Торгу і Промисловості, так і реєстрація кількості експортованих і імпортованих товарів”<sup>20</sup>. 6 квітня 1918 р. Радою народних міністрів УНР прийнято рішення асигнувати Департаменту митних зборів Міністерства фінансів 150 тис. крб. “на упорядкування Митницьких інституцій”<sup>21</sup>. Ці кошти мали піти на відкриття митного огляду на кордоні УНР з Австро-Угорщиною та Німеччиною. Попередньо Департамент митних зборів планував організувати митниці в десяти населених пунктах, проте 6 квітня 1918 р. вирішено відкрити український митний нагляд у дванадцяти місцевостях, а саме: в Ісаківцях, Гусятині, Волочиську, Підволочиську, Збаражі, Радивиліві, Голобах, Маневичах, Луїнінці, Ямполі, Рибниці, Могилеві-Подільському і в Тирасполі<sup>22</sup>.

Водночас у спільній записці товариша міністра фінансів В. Мазуренка і директора Департаменту митних зборів П. Андреїва до Ради народних міністрів автори зазначали, що “з заключенням перемир'я України з Великоросією, необхідно організувати митний нагляд, окрім відновлюваних установ на кордоні з Австрією і новозакладаних на кордоні Бессарабії, теж на кордоні з Великоросією, а на улаштування того нагляду взагалі потрібно невідкладне додаткове, коли придержуватися вже прийнятих Радою Міністрів об'єктів, асигнування 250.000 карб.”<sup>23</sup> Якнайшвидше митні установи передбачалося створити в п'ятнадцяти пунктах, а саме: у Бугазі, Овідіополі, Берестечку, Ганцевичах, Жлобині, Гомелі, Торчині, Хуторі Михайлівському,

<sup>18</sup> ЦДАВО. – Ф. 2592. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 3; Нова Рада. – 1918. – 22, 24 лютого.

<sup>19</sup> ЦДАВО. – Ф. 1434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 19.

<sup>20</sup> Державний вістник. – 1918. – 31 жовтня.

<sup>21</sup> ЦДАВО. – Ф. 1064. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 8; ф. 1434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 19.

<sup>22</sup> Там само. – Ф. 1434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 13.

<sup>23</sup> Там само.

Ворожбі, Конотопі, Валуйках, Каменській, Лихій, Сатанові і Тарноруді<sup>24</sup>. Звертаючись до уряду, В. Мазуренко і П. Андреїв наголошували, що позаяк “відкриття діяльності перепускних пунктів на кордоні з Великоросією повинно наслідувати в найблизчих днях, то прохається про асигнування потрібної для цього суми 250.000 карб. в екстреному порядку”<sup>25</sup>.

Усього ж на теренах УНР розміщувалося 44 митних установи, роботу яких слід було ще відновити і, відповідно, профінансувати. Митні установи (із зазначенням кількості службовців та необхідного річного їх утримання) розподілялися таким чином:

- на морському кордоні: митниці: Маріупольська (47 осіб, 125 тис. 280 крб.), Бердянська (26 осіб, 70 тис. 140 крб.), Херсонська (35 осіб, 89 тис. 340 крб.), Миколаївська (88 осіб, 226 тис. 380 крб.), Одеська (449 осіб, 1 млн. 262 тис. 820 крб.); митні застави: Генічеська (12 осіб, 29 тис. 940 крб.), Хорловська (11 осіб, 27 тис. 180 крб.), Скадовська (8 осіб, 19 тис. 860 крб.), Очаківська (24 особи, 59 тис. 820 крб.), Акерманська (6 осіб, 15 тис. 540 крб. на рік);

- на румунському кордоні: митниці: Ізмаїльська (28 осіб, 77 тис. 100 крб.), Унгенська (20 осіб, 57 тис. 240 крб.); митні застави: Вільківська (9 осіб, 23 тис. 760 крб.), Кілійська (16 осіб, 41 тис. 640 крб.), Ренійська (25 осіб, 70 тис. 500 крб.), Усть-Прутська (2 особи, 10 тис. 620 крб.), Кагульська (8 осіб, 20 тис. 940 крб.), Фальчійська (5 осіб, 13 тис. 380 крб.), Леовська (12 осіб, 30 тис. 060 крб.), Німценська (4 особи, 10 тис. 620 крб.), Скулянська (2 особи, 6 тис. 360 крб.), Авраменська (4 особи, 11 тис. 100 крб.), Липканська (7 осіб, 19 тис. 140 крб. на рік);

- на австро-угорському кордоні: митниці: Новоселицька (34 особи, 98 тис. 340 крб.), Ісаковецька (17 осіб, 48 тис. крб.), Гусятинська (34 особи, 98 тис. 340 крб.), Волочиська (68 осіб, 204 тис. 960 крб.), Збаразька (34 особи, 98 тис. 340 крб.), Радивилівська (46 осіб, 134 тис. 580 крб.), Дружкопільська (34 особи, 98 тис. 340 крб.); митні застави: Новоселицька (10 осіб, 27 тис. 060 крб.), Перебійківська (4 особи, 11 тис. 100 грн.), Гуківська (8 осіб, 21 тис. 420 крб.), Сатанівська (4 особи, 13 тис. 380 крб.), Волочиська (7 осіб, 19 тис. 620 крб.), Мервенська (6 осіб, 16 тис. 980 крб.) та митні пости: Шидловський (5 осіб, 12 тис. 780 крб.) і Радивилівський (5 осіб, 12 тис. 780 крб. на рік);

- на польському або німецькому кордоні: митниці в Голобах (68 осіб, 204 тис. 960 крб.) та в Маневичах (46 осіб, 134 тис. 580 крб. на рік);

- внутрішні митниці: Київська (58 осіб, 178 тис. 200 крб.) та Харківська (51 особа, 151 тис. 680 крб. на рік);

- “митничні участки”: Одеський (33 особи, 121 тис. 320 крб.) та Південно-Західний (21 особа, 88 тис. 680 крб. на рік)<sup>26</sup>.

Загалом, відповідно до планів укомплектування особового складу цих сорока чотирьох митних закладів, на митницях, митних заставах та постах

<sup>24</sup> Там само. – Арк. 17.

<sup>25</sup> Там само. – Арк. 13.

<sup>26</sup> Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 11 – 12 зв.

Української Народної Республіки мали б служити 1 тис. 442 особи (316 штатних урядовців, 312 канцелярських урядовців і 814 наглядачів). Їхнє утримання (заробітна платня) обходилося б державі в 342 тис. 850 крб. на місяць і в 4 млн. 114 тис. 200 крб. на рік<sup>27</sup>. Сума, треба зауважити, захмарна і неощадна для тогочасного уряду УНР.

Тим часом Рада при Департаменті митних зборів<sup>28</sup> на своєму засіданні, що тривало з 14 по 16 квітня 1918 р., змушена була визнати невтішний для уряду УНР стан організації митної служби, зокрема на західних кордонах країни, відзначаючи, що “весь кордон України з боку Центральних Держав та Польщі в сей час в митнім відношенню є цілком відкритий, за винятком поки що лише одного місця в Радивиліві”<sup>29</sup>. Одну з причин такого становища члени Ради вбачали у відсутності в держави визначеної кадрової політики взагалі й неустановленості заробітків для митників. “Дуже шкідливим і з фіскальної і з економічної точки погляду, – наголошували експерти Департаменту митних зборів, – не піклуватися негайним улаштуванням митницького нагляду на всім згаданім кордоні, і нагляд сей в цілі його найбільшої продуктивності можливо організувати лиш після вироблення в належнім порядку точно визначених норм утримання митних урядовців”<sup>30</sup>. Члени Ради, аналізуючи систему оплати праці митників у царській Росії, яка дісталась у спадок і Україні, зазначали, що складалася вона з основної та додаткової оплати, а також з відсоткового додатка на дорожнечу і з особисто наданих деяким урядовцям додаткових грошей замість тих “штрафних” різних назв, котрі з 1 січня 1913 р. надходили до державної скарбниці, з добових привілеїв (надбавок) за обставинами для окремих місцевостей та особисто наданих певним службовцям службових привілеїв<sup>31</sup>. Усі ці види платні за службу для всіх митних урядовців, а особливо для тих, які займають нижчі посади, вважали члени Ради при Департаменті митних зборів, “в загальній своїй складности були сумою настільки невеликою, що як тільки не давали умерти з голоду і то лиш при умові ріжних побочних зарібків, котрі добували урядовці в 1917 році завдяки значному скороченню праці у митницях і можливості таким чином мати вільний час”<sup>32</sup>.

<sup>27</sup> Там само. – Арк. 12 зв.

<sup>28</sup> До складу Ради при Департаменті митних зборів входили: Троцький (голова), Гайдовський-Потапович, Покровський, Тржецьський та голова Союзу співробітників Київської митниці П. Хржанівський (ЦДАВО. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 14).

<sup>29</sup> ЦДАВО. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 13.

<sup>30</sup> Там само.

<sup>31</sup> Ставки утримання урядовців митних установ і митних інспекторів у колишній Росії були визначені відповідними законами від 28 травня та 6 червня 1912 р., а згодом законами від 13 березня 1915 р., 22 жовтня 1916 р. і Тимчасовим урядом 5 серпня 1917 р. до них було додано надбавки на утримання. Таким чином, платня за службу молодшого митного урядовця на 1917 р. становила від 1 тис. 680 руб. до 2 тис. 200 руб. на рік. 1 листопада 1917 р. більшовицька Рада народних комісарів РСФРР підвищила заробіток молодшого співробітника митної установи до 3 тис. 330 руб. на рік (ЦДАВО. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 9).

<sup>32</sup> ЦДАВО. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 13



Члени Ради департаменту звертали увагу вищих посадовців УНР і на те, що митники, володіючи за родом своїх обов'язків різними галузями знань і постачаючи державі величезні кошти, повинні розглядатися владою як фахівці-техніки, і вона має “з особливою увагою поставитись до матеріального забезпечення їх з боку держави”. При цьому члени Ради висловили сподівання на те, що швидке зростання цін на продукти першої необхідності, викликане обставинами воєнного часу, а за останній 1917 р. ще й через анархію в суспільстві, “явище тимчасове і тому воно без сумніву поступово упаде в залежності від заспокоєння краю та полагодження мирного розвитку творчих та культурних сил країни”<sup>33</sup>. Тому провідні спеціалісти Департаменту митних зборів закликали міністра фінансів і урядовців за такого важкого становища в країні взагалі та митній справі зокрема не гаяти час на докладне визначення кількості митних установ, їх типу, штату службовців у кожній з них і кількості потрібних на їхнє утримання грошових сум, а перш за все виробити загальні норми митного статуту й точно визначити кордони України. Виходячи з усіх цих міркувань, Рада при Департаменті митних зборів одноголосно ухвалила:

1) життєво необхідно поставити митних урядовців, як осіб, робочий час яких триває не лише безперервно від сходу до заходу сонця, але які й уночі пропускають потяги з пасажирами та їхніми багажами, та ще й працюють переважно в малонаселених і малокультурних місцях кордону, в такі умови, аби вони не мали потреби в побічних заробітках;

2) визнати цілком відповідним замість перелічених видів платні митникам за службу встановити одну основну платню для кожної посади окремо;

3) основні норми утримання службовців митних установ на 1918 р. виробити і санкціонувати Радою народних міністрів зараз же, не очікуючи визначення штатів митного відомства і нормальної платні для місцевих установ інших відомств, умови служби яких зовсім інші;

4) домогтись, щоб урядовцям митних установ платню згідно з цими нормами було видано Українською Народною Республікою з 1 січня 1918 р.;

5) необхідно матеріально допомогти службовцям митних установ і призначити з 1 січня 1918 р. (до підвищення курсу карбованця) 30 % надбавки до основної, зазначеної як додаток на дорожнечу, платні, “що викличе лиш тимчасовий видаток для Державної Скарбниці і понижеться в зв'язку з подешевленням життєвих продуктів”;

6) усім дозорцям (наглядачам) та іншим нижчим урядовцям, котрі мали скарбові помешкання, з паливом видавати лише третину зазначеного раніше додатка на дорожнечу, тобто щоб ці митні службовці отримували лише 20 % додатка до основної платні, а іншим урядовцям митних установ, які за інших умов здобули скарбові помешкання з паливом, недодавати  $\frac{1}{5}$  частину основної платні;

7) негайно скласти “кошторис на 1918 рік на утримання урядовців в тих митницях, котрі зараз функціонують на Україні, згідно з нормами, за-

<sup>33</sup> Там само. – Арк. 13 зв.

значеними в п.п. 3, 5 і 6 цього протоколу і приблизно кошторис для тієї ж потреби для установ, котрі відкриватимуться”<sup>34</sup>.

У доданій до протоколу засідання Ради при Департаменті митних зборів схемі розрахунку мінімальної основної платні окремо для кожної посади службовця митних установ УНР визначалося, що на місячне утримання однієї митниці мало піти 15 тис. 460 крб., з яких, округливши, директор департаменту П. Андреїв просив виділити 15 тис. крб. Цю суму становили: зарплатня управителя митниці (600 крб.), контролера (450 крб.), трьох помічників пакгаузного наглядача (900 крб.), шістьох доглядачів (1260 крб.); витрати: на залізничний проїзд (250 крб.), наймання квартир для службовців або облаштування наявних будов (1200 крб.), пристосування чи наймання приміщення для митниці (300 крб.), облаштування приміщення митниці належними меблями, письмовим і канцелярським приладдям (2000 крб.), облаштування пакгаузів, зокрема вагами тощо (2000 крб.), найняття 20 робітників для розвантаження та навантаження товарів і багажних місць, з розрахунком обслуговування на день одного поштового, одного багажного та двох вантажних вагонів (6000 крб.), найняття канцелярських службовців (500 крб.)<sup>35</sup>.

26 квітня 1918 р. пропозиції членів Ради при Департаменті митних зборів підтримав у доповіді Раді народних міністрів й міністр фінансів П. Климович, який звернув увагу колег на те, що “з приведенням кордону, митним урядовцям треба буде працювати в окремо-тяжких обставинах, далеко від міст, в закутку, без жадних культурних вигод, страдаючи від недостатку і дорожнечі, не рахуючись з довготою працюючого дня і несучи обовязки в залежності від пасажирського та товарного руху, в день і в ночі”. З огляду на ці виняткові, за словами міністра, обставини він “уклінно” прохав уряд розглянути і затвердити вироблені Радою митних зборів нові ставки заробітної платні службовцям митних установ, додаючи, що на задоволення цих потреб протягом чотирьох місяців знадобиться 1 млн. 371 тис. 400 карбованців<sup>36</sup>.

Міністр фінансів у своїй доповіді торкнувся також питання розташування митних установ УНР. Зокрема, він зазначив, що митні установи на кордоні з Румунією, які раніше розташовувалися по річках Дунай та Прут, в нових воєнно-політичних умовах, “в цім, або иншим вигляді будуть перенесені на кордон з Бессарабією по р. Дністрі”. Більш певні відомості щодо місць їхнього нового розташування міністр обіцяв подати урядові після завершення переговорів Міністерства закордонних справ з Румунією щодо встановлення кордонів України з Бессарабією. Міністр фінансів також повідомив Раду народних міністрів, що невдовзі подасть на її розгляд законопроект про перетворення на митниці першої класи і хоча б четвертого розряду відповідних установ у Гусятині, Збаражі та Дружкополі, що на кордоні з Австро-Угорщиною, позаяк “по всіх цих містях пороблені нові заліз-

<sup>34</sup> Там само. – Арк. 13 зв. – 14.

<sup>35</sup> Там само. – Ф. 1434. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 18.

<sup>36</sup> Там само. – Ф. 2199. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 9 – 9 зв.

ниці, злучені з загальною залізничною сітею”. П. Климович також доповів урядовцям, що на поточний момент не може подати кошторису витрат на утримання митних установ на кордоні з Росією через абсолютну невідомість, яким чином буде організований цей кордон. При цьому фінансовий міністр УНР передбачав, що на кордоні з Росією “особливої потреби в великих митних установах не буде, а за для цього і видатки на їхнє утримання на півночі і сході України будуть значно менши від видатків на півдні і заході України”<sup>37</sup>. 27 квітня 1918 р. надіслано до підрозділів Міністерства фінансів копію вказаної доповіді народного міністра фінансів, проекту тимчасових штатів і ставок митних установ на Україні, списку українських митних установ і протоколу Ради при Департаменті митних зборів від 14 – 16 квітня, але отримані вони були ними 30 квітня 1918 р.<sup>38</sup>, коли Українська Народна Республіка вже припинила своє існування і, відповідно, уряд Центральної Ради так і не зміг розглянути це важливе для держави питання.

29 квітня 1918 р. владу Центральної Ради повалено, а Українська Народна Республіка припинила своє існування. На зміну їй прийшла Українська Держава у формі гетьманату П. Скоропадського, що тривав до 14 грудня 1918 р.<sup>39</sup> І хоча в грудні 1918 р. УНР знову відновлено внаслідок успішного повстання Директорії, митну справу, через низку відомих військово-політичних обставин, так і не було налагоджено<sup>40</sup>, а невдовзі Україна взагалі втратила власну державність і підпала під владу більшовиків.

---

<sup>37</sup> Там само. – Арк. 9 зв.

<sup>38</sup> Там само. – Арк. 7.

<sup>39</sup> Про митну політику уряду Української Держави (гетьманату П. Скоропадського) дивіться в монографіях автора: “Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.)” (К., 2004. – 430 с.) та “Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917 – 1930 рр.)”. (К., 2006. – 303 с.); а також у публікаціях: Створення митної кордонної служби України у 1918 р. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Збірник статей. – Вип. 7. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – С. 234 – 244; Створення митної служби і митної кордонної охорони УНР та Української Держави (Гетьманату) в 1918 р. // Митна політика в Україні. Історичні та правові аспекти проблеми: Збірник наукових праць пам’яті професора Йосипа Леонідовича Рисіча. – Дніпропетровськ: АМСУ, 2004. – С. 136 – 149; Створення митної служби України (1918 р.) // Київська старовина. – 2006. – № 1. – С. 135 – 143 тощо.

<sup>40</sup> Що стосується митної політики уряду Директорії УНР, то тут говорити про її провадження можна лише до певної міри умовно. З 1919 р. УНР вела затяжну, нерівну, хоча й звитяжну війну на кілька фронтів проти більшовиків, денікінців та поляків при фактичній відсутності тилу. Як і всі війни, ця несла з собою розруху, завмирання торговельно-промислового життя тощо. Внаслідок частої зміни території та лінії фронтів, відсутності організованого державно-фінансового апарату і деморалізації населення, податки перестали надходити до державної скарбниці. 5 лютого 1919 р. Рада міністрів УНР залишила Київ. Уряд переймався переважно налагодженням шляхів отримання коштів з-за кордону та необмеженої емісії паперових грошей. За таких умов питання податкової чи митної політики, питання бюджету не могли, звичайно ж, стояти на порядку денному. Відмітити можна хіба що реформу митного тарифу, визначену законами від 26 червня та 31 липня 1919 р. Проте й вона обмежилася, власне, мажоритацією ставок російського до революційного тарифу. На практиці ж ці закони так і не були втілені.